

De Culturen van Verkenning

Morele voorschriften voor de negentiende -
eeuwse ontdekkers van Afrika

Naam: Folkert Kracht
Studentnummer: s1010617
Begeleider: Dr. D. C. van der Linden
Opleiding: Geschiedenis
Vak: Bachelorwerkstuk
Datum: 15-06-2020
Aantal woorden: 9964

Inhoud

1. Inleiding	3
2. René Caillié: de held van Timboektoe?.....	7
2.1 Regels voor reizigers: morele voorschriften voor negentiende-eeuwse ontdekkers	7
2.2 Caillié: van voddens tot rijkdom?	9
2.3 Een reis naar Timboektoe.....	12
3. Heinrich Barth: de vergeten grootheid	16
3.1 Het leven van Heinrich Barth.....	16
3.2 Barth in Afrika.....	19
3.3 De perceptie van Heinrich Barth	21
4. Barth en Caillié: de academicus tegen de slagterszoon	23
5. Conclusie	26
Bibliografie.....	27
Secundaire literatuur.....	27
Primaire bronnen	28

1. Inleiding

De binnenlanden van Afrika hebben altijd tot de verbeelding gesproken. Mysterieus, donker, wild en nog grotendeels onontdekt door Europeanen. Het veel gelezen en bediscussieerde boek *Heart of Darkness* (1901) van Joseph Conrad omschrijft dit gevoel volledig. Conrad beschrijft Afrika letterlijk als een donkere, wilde plek, vol gekte, waar je niet weet wat je aan zult treffen. Noord-Afrika was al bekend in de oudheid en ook de kusten van Oost- en West-Afrika werden in de vijftiende eeuw gevolgd en verkend om vervolgens op kaarten te verschijnen met alle handelsnederzettingen en steden die ontdekt waren. Maar de binnenlanden van Afrika bleven nog tot diep in de negentiende eeuw witte plekken op de wereldkaart. Dat wil niet zeggen dat er nog nooit iemand was geweest. De grote Islamitische reiziger Ibn Batutta reisde door sub-Saharaans Afrika en bereikte in 1353 Timboektoe langs de trans-Sahara handelsroutes. Ook Leo Africanus uit Andalusië reisde in de vroege zestiende eeuw door het gebied als diplomaat voor de sultan van Fez. Het moest tot de late achttiende eeuw en de negentiende eeuw duren voordat de binnenlanden van Afrika systematisch, en door middel van specifieke missies, langzamerhand in kaart werden gebracht door Europeanen. Voor veel reizigers waren juist de lege plekken op de kaart een reden om op zoek te gaan naar wat er te vinden was. Verhalen over mythische steden, rijken en dieren waren nog steeds een belangrijke drijfveer voor de ontdekkingsreizen naar Afrika. Bekende reizigers zoals Mungo Park, Clapperton, Speke, Livingstone en Stanley trotseerden de Afrikaanse wildernis om een licht te laten schijnen op de *heart of darkness*.¹

Twee minder onderzochte ontdekkingsreizigers zijn de Franse reiziger René Caillié (1799-1838) en de Duitse wetenschapper Heinrich Barth (1821-1865), die beiden op reis gingen door West-Afrika en de Sahara. Wat deze beide heren gemeen hadden was dat hun reis hen naar Timboektoe bracht. Timboektoe was een van die onontdekte mythische plekken. Omschreven als een centrum van enorme rijkdom en onmetelijke kennis. De stad was ooit een belangrijk handelscentrum voor de trans-Sahara handel en werd een belangrijk onderdeel van het Malinese rijk van Mansa Musa (c. 1280-c. 1337), die waarschijnlijk de rijkste man was die ooit geleefd heeft. Vanaf de 17^e eeuw na veroveringen door onder andere het Songhai-rijk en Toeareg raakte de stad in verval en verloor het de status als centrum van kennis en handel. Toch bleef de stad tot de verbeelding spreken in Europa. Vanaf de 18^e eeuw was het idee van Timboektoe als een fantastische woestijnmetropolis algemeen geaccepteerd.²

Er waren al eerdere expedities naar Timboektoe geweest. Zo was de Schot Mungo Park rond 1796 de loop van de Niger gevolgd om het eindpunt van de rivier te vinden en om Timboektoe te lokaliseren. Park bereikte Timboektoe niet, waarschijnlijk omdat hij niet wist dat de stad zich enkele kilometers van de rivier bevond. Een andere Schot, Alexander Gordon Laing, bereikte de stad in 1826,

---

¹ Shamil Jeppie, 'Re/discovering Timbuktu', in: Shamil Jeppie en Souleymane Diagne ed., *The Meanings of Timbuktu* (Kaapstad: HSRC Press 2008) 1–18, aldaar 4, 5; Albert Adu Boahen, *Britain: The Sahara, and the Western Sudan, 1788-1861* (Oxford: Clarendon Press 1964) 4–6, 12.

² Micheal Heffernan, "'A dream as frail as those of ancient Time": the in-credible geographies of Timbuctoo', *Environment and Planning D: Society and Space* 19 (2001) 203–225, aldaar 205.

maar keerde niet levend terug en zijn aantekeningen zijn nooit teruggevonden.³ Een gedetailleerde beschrijving van de stad bestond daarom niet, waarop René Caillié in 1827 eropuit gestuurd werd door de Franse *Société de Géographie* om hier verandering in te brengen. Heinrich Barth reisde tussen 1850 en 1855 in West-Afrika. Zijn expeditie was in eerste instantie niet gericht op Timboektoe, maar op het in kaart brengen van het gebied rondom het Tsjaad-meer, maar uiteindelijk was Timboektoe de plek waar hij de meeste tijd doorbracht. Het zijn deze twee mannen en hun reizen die centraal staan in deze scriptie. Zij vormen een interessante casus die nog weinig door historici is onderzocht.

Historici hebben uitvoerig onderzoek gedaan naar de mannen die Afrika ontdekten, al was deze interesse vooral gericht op een beperkt aantal namen. In het bijzonder op die van Livingstone en Stanley, die bijna tot mythische status verheven werden. Het ging vooral om de ‘Grote Mannen’ geschiedenis. Voornamelijk in de late jaren vijftig en begin jaren zestig van de vorige eeuw zien we een sterke interesse in de ontdekkingsreizen in Afrika. De Amerikaanse historicus Charles Howard was een van de eersten die interesse toonde in de ontdekkingsreizen in West-Afrika, in tegenstelling tot de reizen in de Congo en langs de Nijl. De historicus Edward William Bovill had belangstelling voor de ontdekkingsreizen vanuit Europees economisch oogpunt en bekommerde zich voornamelijk om de ontdekkingsreizen langs de Niger.⁴ Hij was een van de eerste historici die zich ook in de Arabische en Afrikaanse bronnen verdiepte, waarmee hij de basis legde voor het onderzoek van onder andere Albert Adu Boahen, Elliot Skinner en Ralph Prothero Mansell.⁵ Mansell was de eerste die een complete studie wijdde aan Heinrich Barth. Dit deed hij in 1958, in opdracht van de Britse *Royal Geographical Society*, naar aanleiding van het honderdjarige jubileum van de reis van Barth. Mansell was van mening dat Barth een van de meest ondergewaardeerde reizigers van zijn tijd was en wilde met zijn artikel de interesse en aandacht voor Barth laten heropleven.⁶ Ondanks deze opleving in de jaren zestig blijft het vervolgens betrekkelijk stil rondom de Afrikaanse ontdekkingsreizigers in West-Afrika.

Het beeld van de ‘grote mannen’ begon vervolgens te schuiven in de jaren tachtig. In navolging van het bekende werk van Edward Said, die de oriëntalistische kijk van de Westerse wereld op het Midden-Oosten en Afrika aankaarte, begonnen historici anders te kijken naar het historische werk van de jaren daarvoor. Ze werden zich meer bewust van de inherente imperialistische blik van waaruit, in de westerse academische wereld, onderzoek gedaan werd. Wat vanaf de late jaren tachtig leidde tot een hernieuwde interesse in het achttiende- en negentiende-eeuwse Afrika en de ontdekking daarvan. Nu vanuit nieuwe oogpunten zoals gender- en postkoloniale-studies. De geschiedschrijving draait vanaf dat moment minder om de ‘grote mannen’ zoals in de jaren zestig en meer om de culturele aspecten. Het

---

³ Boahen, *Britain: The Sahara, and the Western Sudan, 1788-1861*, 84.

⁴ Zie o.a.: Edward William Bovill, *Missions to the Niger* (Hakluyt Society at the University Press 1964); Edward William Bovill, *The Niger Explored* (Londen/New York: Oxford University Press 1968).

⁵ Zie o.a.: Boahen, *Britain: The Sahara, and the Western Sudan, 1788-1861*; Elliot Percival Skinner, ‘Strangers in West African Societies’, *Journal of the International African Institute* 33 (1963) 307–320.

⁶ Ralph Mansell Prothero, ‘Heinrich Barth and the Western Sudan’, *The Geographical Journal* 124 (1958) 326–337.

genderperspectief wordt vanaf halverwege de jaren tachtig meer ingezet in studies naar imperialisme.⁷

Een grote naam op het gebied van de eerste studies die echt focust op ontdekkingsreizigers en imperialisme is Felix Driver, die een inspiratie vormt voor veel historici die na hem onderzoek doen naar de ‘*cultures of exploration*’.⁸ Hij onderzocht de manier waarop er met een nostalgische en heroïsche blik wordt teruggekeken op de ontdekkingsreizen. Hierin was het belangrijk deze reizen te zien als enorme ondernemingen, vol met verschillende culturele gebruiken, contacten, mensen, middelen, apparatuur, publiciteit, autoriteit, etc.. Driver laat zien dat deze reizen veel complexer waren dan dat ze op het eerste oog leken. De wereld en cultuur om de reizen heen is enorm belangrijk in het onderzoek en mogen niet uit het oog verloren worden. Driver richt zich voornamelijk op David Livingstone, Henry Morton Stanley en de ontdekkingsreizen in de Congo.

Vanuit het genderperspectief is er nog amper gekeken naar de ontdekkingsreizen in Afrika. Een inspiratie voor deze scriptie is het werk van Brian Murray die kijkt naar de episode van Stanley en Livingstone vanuit het concept mannelijkheid en specifiek vanuit het concept van ‘*Anglo-Saxon manliness*’, wat volgens Murray een vorm is van ‘*imperial manliness*’ en een onderdeel vormt van de *cultures of exploration*. Hiermee poogt hij de complexe genderrol die toegeschreven wordt aan ontdekkingsreizigers te doorgronden.⁹ Aspecten van *imperial manliness* zijn bijvoorbeeld de manier waarop omgegaan wordt met emoties en sentiment. Zo wordt bijvoorbeeld verwacht dat Europeanen zich formeel gedragen en kleden, zich beheersen en helder van geest zijn. Murray, die veelal kijkt naar de Angelsaksische variant van imperiale mannelijkheid, is met zijn artikel een van de eersten die de ontdekkingsreizen op deze manier belicht. Het concept ‘mannelijkheid’ als onderzoeksthema komt voort uit de opkomst van gendergeschiedenis in de jaren tachtig, uit wat ook wel de ‘*cultural turn*’ wordt genoemd. Gendergeschiedenis begon aanvankelijk als feministische geschiedenis, maar werd al snel een meeromvattende theorie die zowel de concepten mannelijkheid als vrouwelijkheid bevat.¹⁰

Opvallend is echter dat er in het algemeen weinig aandacht voor René Caillié en Heinrich Barth is. Deze twee heren –en dat geldt nog meer voor Caillié– lijken bijna vergeten te zijn. Behalve het werk van Mansell, die in de jaren zestig al een poging deed Barths naam in ere te houden, is er op twee meer biografische werken na, verbazingwekkend weinig gepubliceerd over deze figuren.¹¹ De episode van

---

⁷ Zie o.a.: Mary Angela Schwer, ‘Imperial Muscular Christianity: Thomas Hughes’s Biography of David Livingstone’, in: Gary Day ed., *Varieties of Victorianism: The Uses of a Past* (Londen 1998); J. D. Overton, ‘A Theory of Exploration’, *Journal of Historical Geography* 7 (1981) 53–70; Norman Vance, *The Sinews of the Spirit: The Ideal of Christian manliness in Victorian Literature and Religious Thought* (Cambridge: Cambridge University Press 1985); J. E. Adams, *Dandies and Desert Saints: Styles of Victorian Masculinity* (Ithaca/New York: Cornell University Press 1995).

⁸ Felix. Driver, ‘Geography’s Empire: Histories of Geographical Knowledge’, *Environment and Planning D: Society and Space* 10 (1992) 23; Felix. Driver, *Geography Militant: Cultures of Exploration and Empire* (Oxford: Blackwell 2001).

⁹ Brian H. Murray, ‘H.M. Stanley, David Livingstone, and the Staging of ‘Anglo-Saxon’ Manliness’, *Scottish Geographical Journal* 129 (2013) 150–163.

¹⁰ Anna Green, *Cultural History* (New York: Palgrave MacMillan 2008) 78–80.

¹¹ Zie: Yvonne Deck, Heinrich Barth in Afrika - Der Umgang mit dem Fremden: eine Analyse seines Großen Reisewerks (University of Konstanz, 2006); Alain Quella-Villéger, *René Caillié, l’Africain: une vie d’explorateur, 1799–1838* (Anglet 2012).

Stanley en Livingstone spreekt wellicht meer tot de verbeelding, omdat dit in de Angelsaksische wereld bijna mythische proporties bereikt heeft. Dat er nog niet gekeken is naar Caillié en Barth vanuit *cultures of exploration* en gender perspectief betekend dat daar nog een lacune zit voor historisch onderzoek. Dat is waar deze scriptie op zal inhaken.

In deze scriptie ga ik Heinrich Barths '*Travels and Discoveries in North and Central Africa*' vergelijken met René Caillié's '*Travels through Central Africa to Timbuctoo*'. Dit ga ik doen door de reisdocumenten te vergelijken op basis van hun gebruik van het concept '*cultures of exploration*'. Om dit goed te kunnen onderzoeken is het belangrijk om de gebruikte taal in hun werken goed te begrijpen. Daarom zal een deel van dit onderzoek bestaan uit een discours analyse waarin de beide werken onderzocht worden door in de tekst de zoeken naar vormen van onder ander *imperial manliness*. Hierbij zal ik gebruik maken van de deconstructieve methode. Hiermee wordt bedoeld dat, voorafgaand aan taal als een medium om de waarheid te representeren, naar de teksten wordt gekeken als een plaats waarin bepaalde culturele connotaties naar voren komen. Dit kunnen aspecten zijn van *othering* of bepaalde imperiale/westerse verwachting of onuitgesproken culturele codes vanuit de schrijver. Het doel van deconstructief lezen is dan ook om deze alternatieve betekenislagen te ontvouwen uit de tekst. Een deconstructieve lezing van een discours omvat een poging om relaties tussen '*the saying*' en '*the said*' bloot te leggen. In andere woorden, wat staat er in de tekst en wat wordt er daadwerkelijk met die woorden bedoeld.¹²

Daarnaast zal er gebruik gemaakt worden van de tijdschriften van de Franse en de Britse geografische genootschappen die de reizen organiseerden en financierden.¹³ Deze tijdschriften vormden een spreekbuis voor de rivaliserende genootschappen en vormden zeker in de tijd van Caillié en Barth een medium om elkaar zwart te maken, onder andere op basis van mannelijkheid en de algemene perceptie van beide heren. Deze scriptie zal een chronologische volgorde hanteren. Hoofdstuk 1 zal zich daarom richten op René Caillié. Vervolgens behandel ik de reis van Barth. In het derde deel zal ik de werken en de perceptie van Caillié en Barth vanuit de geografische genootschappen vergelijken.

---

¹² Clive Barnett, 'Impure and worldly geography: the Africanist discourse of the Royal Geographical Society, 1831–73', *Transactions of the Institute of British Geographers* 23 (1998) 239–251, aldaar 240, 241.

¹³ *Bulletin de la Société de Géographie* (Paris), 1825-1898; *Journal of the Royal Geographical Society of London*, Royal Geographical Society, 1831-1880.

2. René Caillié: de held van Timboektoe?

De Britse ‘Association for Promoting the Discovery of the Interior Parts of Africa’, beter bekend als de African Association, was al sinds 1788 bezig om de drie grote rivieren van West-Afrika – de Senegal, de Gambia en de Niger – in kaart te brengen. Daarnaast wilde de African Association de precieze locatie van Timboektoe vastleggen en handelsrelaties leggen met de binnenlandse heersers. Tot dan toe waren alle expedities in West-Afrika van Britse hand geweest, maar de Fransen wilden zich na Britse successen ook aan wagen aan de Afrikaanse binnenlanden. In 1821 werd daarom de eerste Franse geografische genootschap opgericht, de Société de Géographie de Paris (SGP). Dit was het begin van een rivaliteit tussen de Franse SGP en de Britse African Association.

2.1 Regels voor reizigers: morele voorschriften voor negentiende-eeuwse ontdekkers

Er ontstond grote controverse rondom de Franse ontdekkingsreiziger René Caillié, de dood van de Schotse majoor Alexander Laing en de expedities naar Timboektoe. De dood van Laing, die zijn einde vond op de terugweg van Timboektoe naar Tripoli, had de Britse African Association geschokt. Deze startten daarop meerdere zoektochten in 1828, in de hoop meer informatie te vinden over zijn lot en om zijn aantekeningen, die van enorme waarde geschat werden, te vinden. Dit valt precies samen met de terugkeer van Caillié uit Timboektoe naar Frankrijk in 1828.

John Barrow, lid van de Britse admiraliteit, schrijver voor het politieke tijdschrift *Quarterly Review* en oprichter van de latere *Royal Geographical Society* (RGS), verwijst naar diepere ethische en morele vraagstukken over hoe expedities horen te verlopen. Volgens Barrow moest een ontdekkingsreiziger het liefst in militair uniform, maar in ieder geval in Europese kleding te werk gaan, want dat was de echte noodzakelijk mannelijke uitrusting. Waarschijnlijk refereert Barrow naar de Britse reiziger Clapperton, die in 1825 in een briefwisseling met Hanmer Warrington, de Britse consul in Tripoli, schreef: “*It was as Christians, as Englishman, and as servants of His Majesty we were freely received, highly respected and kindly treated everywhere*”.¹⁴ Kleding was een manier om Europese superioriteit en Europese civilisatie uit te dragen. Norman Vance, professor in Britse literatuur, omschrijft dat het Britse rijk werd gezien als een instrument van vrijheid en gerechtigheid. Daarbij hoorde een soort universele beschavingsmissie van waaruit geacht werd dat Britten deze christelijke beschaving ten alle tijden uitdroegen.¹⁵ Vance stoelt hierbij de term ‘christian manliness’. Dit is een combinatie van de (protestantse) christelijke waarden met de waarden die passen bij morele en fysieke mannelijkheid en kan dus heel breed geïnterpreteerd worden. Een man moet naast fysieke kracht en energie ook rationele kalmte uitstralen. Met de morele mannelijkheid bedoeld Vance dat een man geacht werd moed, volwassenheid en discipline te tonen. Dit is tegengesteld aan het uitdrukken van angst,

---

¹⁴ Boahen, *Britain: The Sahara, and the Western Sudan, 1788-1861*, 59.

¹⁵ Vance, *The Sinews of the Spirit: The Ideal of Christian manliness in Victorian Literature and Religious Thought*, 197.

beestachtigheid, kinderlijkheid en verwijfdheid.¹⁶

We zien dit terug in het verhaal van René Caillié, waar ik later verder op in zal gaan. Caillié had zich tijdens zijn reis naar Timboektoe vermomd als moslim om zichzelf te beschermen en om zich eenzelfde lot als Alexander Laing te besparen. In de Britse kritiek richting Caillié kwam het erop neer dat hij hierdoor ‘vals gespeeld’ had. Barrow was van mening dat Europeanen in Afrika hun christelijke geloof niet moesten verbergen. De deceptie van vermomming om afkomst en religie te verbergen was volgens Barrow immoreel, verwerpelijk en ronduit laf. Vermommen was namelijk niet alleen zondig, maar maakte de reizigers ook kwetsbaar voor inheemse lusten. De Ghanese historicus Albert Adu Boahen beschrijft dat veel Afrikanen in de 19^e eeuw al bekend waren met Europeanen en dat aan de hand van de reizen van Clapperton en Denham naar voren kwam dat de Europese kleding niet het probleem was voor het mislukken van expedities. Volgens Boahen was religie vaker verantwoordelijk voor de slechte afloop van een expeditie.¹⁷ Het idee van christelijke mannelijkheid gaat samen met de imperiale mannelijkheid die Murray noemde. Murray spreekt over Stanley die hoort dat Livingstone getrouwd zou zijn met een inheemse Afrikaanse prinses. Stanley reflecteert over het feit of Livingstone trouw is gebleven aan de Britse waarden van mannelijkheid en of Livingstone zich heeft verloren aan de lusten van het inheemse. Volgens Murray is er altijd een strijd tussen de discipline die nodig is om vast te houden aan de eigen cultuur en het ‘going native’, ofwel jezelf verliezen in het inheemse, zoals met Livingstone gebeurde.¹⁸

De vermomming van Caillié had het te makkelijk gemaakt. Volgens de Britten was Caillié’s doel niet om de geografische kennis te vergroten, maar was het puur vanuit eigenbelang om die geldprijs op te halen. Caillié had met zijn vermomming voor veiligheid en ‘comfort’ gekozen, maar niet voor de heroïsche en meer mannelijke wijze. Volgens Barrow had Caillié zich te veel verloren en was hij de discipline behorend bij een Europeaan kwijtgeraakt. Caillié was eigenlijk vrij letterlijk ‘native’ gegaan.¹⁹ Barrow ging zelfs zo ver te beweren dat Caillié niet in Timboektoe kon zijn geweest, omdat zijn beschrijving totaal niet voldeed aan hoe Timboektoe er uit zou moeten zien in de verwachtingen van West-Europa. Daarnaast verweet hij Caillié er ook van dat hij wat hij ‘geschreven’ had nooit van waarde kan kon zijn omdat hij ongeletterd was: daarom had hij ook zo veel hulp nodig gehad bij het schrijven van zijn werk.²⁰

We zien dus duidelijk dat de voornaamste kritiek van Barrow richting Caillié is dat Caillié alle ‘regels’ van de christelijke en imperiale mannelijkheid breekt. Het doel van Barrow was dan ook om wijlen Laing neer te zetten als de echte held van Timboektoe. Laing was eerlijk en deed niet aan deceptie. Hij was wie hij was, een christen en een Brit die ‘gewoon’ Europese kleding droeg. Daarmee was Laing

---

¹⁶ Ibid., 1, 2, 7, 8.

¹⁷ Boahen, *Britain: The Sahara, and the Western Sudan, 1788-1861*, 63.

¹⁸ Murray, ‘H.M. Stanley, David Livingstone, and the Staging of ‘Anglo-Saxon’ Manliness’, 152.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Heffernan, “‘A dream as frail as those of ancient Time’: the in-credible geographies of Timbuctoo”, 213, 214.; John Barrow, M. Caillié, *Quarterly Review*, vol. 42, 450-475.

de belichaming van mannelijke deugd, heldendom en zelfopoffering, wat door de Britse historicus Alderson omschreven wordt als de heropleving van ridderlijkheid in de Britse bourgeoisie van de negentiende eeuw.²¹ Caillié had zichzelf bereidwillig vernederd door zich voor te doen als iets dat hij niet was. Laing was trouw gebleven aan zichzelf en heeft de meest vreselijke lichamelijke pijn, verminking en uiteindelijk de dood moeten verduren in zijn zoektocht naar de waarheid.²² Tegelijkertijd, beargumenteerd Heffernan, is de hele situatie rondom Laing geen uiting van Europese dominantie of slimheid, maar tragische kwetsbaarheid.²³

Heffernan noemt het verhaal van Barrow dan ook ronduit ironisch. Caillié's tactiek van vermommen was zelfs eerder al door de African Association onderschreven als de beste manier van exploreren. Bekende Britse reizigers zoals Lyon en Ritchie hadden gebruik gemaakt van vermommingsen en waren hier open over geweest in hun werken.²⁴ Barrows argumenten gaan dus niet over wat de beste en effectiefste van exploreren is, maar alleen over het immorele en onethische van niet het niet houden aan de 'christelijke mannelijkheid' die een ontdekkingsreiziger behoort uit te stralen. De door Felix Driver genoemde term 'geography militant' is hieraan verbonden. Het gaat om de heroïsche christelijke mannelijkheid van Europese ontdekkingsreizigers. Militaire expedities waarbij kracht getoond wordt en zich niet verschuilen zijn het ideaal, het echte karakter van de Europese christenen laten zien. Volgens Driver is het doel van exploreren niet per se het vergaren van nieuwe wetenschappelijke kennis, maar meer een soort ritueel waarin de dood op een heroïsche manier geconfronteerd wordt, en wanneer noodzakelijk, omarmd met eer en mannelijke deugd.²⁵ Het succes van een ontdekkingsreis werd dus niet gemeten aan de hand van de hoeveelheid kennis die vergaard werd, maar werd gemeten aan het heroïsch en sociaal verantwoord gedrag.²⁶

2.2 Caillié: van vodden tot rijkdom?

René Caillié was onder de bekende negentiende-eeuwse ontdekkingsreizigers een uitzondering. In tegenstelling tot de meeste anderen was Caillié van gewone komaf en geen onderdeel van de elite en de adel. Caillié werd in 1799 geboren als slagerszoon nabij Rochefort aan de westkust van Frankrijk en groeide op tijdens de hoogtijdagen van Napoleon.²⁷ Zijn ouders stierven toen hij zestien jaar oud was, waarop hij in 1815 besloot zich aan te sluiten bij het scheepspersoneel van een Frans marineschip dat op weg was naar Saint-Louis in Senegal, wellicht om te ontsnappen aan het rumoerige Frankrijk. Saint-Louis was in die tijd een handelspost aan de monding van de Senegalrivier, die sinds 1779 in Franse handen was en een belangrijke overslagplaats vormde voor zowel de binnenlandse handel over de

---

²¹ D. Alderson, *Mansex Fine: Religion Manliness and Imperialism in Nineteenth-Century British Culture* (Manchester: Manchester University Press 1998) 169.

²² Heffernan, "'A dream as frail as those of ancient Time': the in-credible geographies of Timbuctoo", 215–217.

²³ Ibid., 217.

²⁴ Ibid., 215.

²⁵ Driver, *Geography Militant: Cultures of Exploration and Empire*, 3, 6.

²⁶ Heffernan, "'A dream as frail as those of ancient Time': the in-credible geographies of Timbuctoo", 219.

²⁷ Ibid., 210.

Senegalrivier als de trans-Atlantische slavenhandel. Caillié verbleef een paar maanden in dit gebied, waarna hij met een handelsschip de oversteek maakte naar het Franse eiland Guadeloupe in de Caraïben. Ook hier verbleef Caillié een tijd, maar hij had zijn hart verpaid aan Afrika. Twee jaar later keerde hij terug in Afrika om mee te gaan met een Britse expeditie langs de Senegal. In 1824 kwam hij terug naar Saint-Louis met een sterke drang om meer van Afrika te ontdekken. Net als de meeste reizigers van zijn tijd had hij geen wetenschappelijke training en dat was ook niet het meest belangrijke, het ging om het avontuur.²⁸ Hij was geïnspireerd door het verhaal over Robinson Crusoe.²⁹ Caillié had weinig geld, maar wist de gouverneur van Saint-Louis over te halen om een reis te financieren naar Brakna, in het huidige Mauritanië, waar hij Arabisch leerde en bekend raakte met de gebruiken van de islam. In 1824 bereidde Caillié een reis voor naar Timboektoe, omdat hij graag deze grote mythische stad uit de verhalen wilde bezoeken.³⁰

De SGP loofde in 1825 een prijs van ongeveer 10.000 franc, betaald door sponsors, en de gouden medaille van het genootschap uit aan de eerste persoon die een betrouwbare beschrijving van Timboektoe kon afleveren. De eisen die de SGP stelde waren ten eerste; nauwkeurige waarnemingen over de ligging van de stad, de loop van de rivieren en de handel, ten tweede; nauwkeurige informatie over het land tussen Timboektoe en het Tsjaadmeer, het stroomgebied van de rivieren en de hoogte van de bergen in deze regio. Verder moest de kandidaat zijn best hebben gedaan zoveel mogelijk dieren, planten en de lokale culturen te beschrijven. Deze prijs was open voor avonturiers van iedere nationaliteit.³¹

De eerste die op weg ging was de ambitieuze Schot Alexander Gordon Laing. De inmiddels zeventwintigjarige Caillié, op dat moment gevestigd in Freetown in het huidige Sierra Leone, hoorde echter ook van deze uitdaging en besloot eveneens te vertrekken richting Timboektoe. Dit was volgens de Britse historisch-geograaf Heffernan een bijna suïcidale poging om de geldprijs op te halen. Caillié vertrok namelijk alleen, zonder hulp, zonder escorte en met beperkte middelen. Het was bijzonder dat Caillié in zijn eentje vertrok. In deze tijd waren ontdekkingsexpedities voornamelijk van militaire 'stijl', zoals de Napoleontische expedities in Egypte tussen 1798 en 1801 en de reis van Mungo Park langs de Niger, die zijn eigen leger meekreeg.³² Caillié's plan was om, vermomd als moslim, vanuit Freetown de bron van de Niger te vinden. Vanaf daar zou hij stroomafwaarts naar Timboektoe te reizen.³³ Caillié had tijdens zijn reis naar Brakna al een Islamitische identiteit en naam aangemeten, namelijk die van Abd Allahi. Hij zal de reis naar Timboektoe onder dezelfde identiteit maken. Hij verteld mensen die vragen naar zijn identiteit dat hij oorspronkelijk een Arabier uit Egypte is, ontvoerd door Franse militairen en

---

²⁸ Ibid., 206.

²⁹ Robert Aldrich, *Greater France: A History of French Overseas Expansion* (Londen: Macmillan 1996) 125.

³⁰ Heffernan, "'A dream as frail as those of ancient Time': the in-credible geographies of Timbuctoo", 211.

³¹ Encouragement pour un Voyage à Tombouctou et dans l'intérieur de l'Afrique., *Bulletin de la Société de Géographie* 23 (maart 1825) 209-212

³² Heffernan, "'A dream as frail as those of ancient Time': the in-credible geographies of Timbuctoo", 207, 208, 211.

³³ Alain Quella-Villéger, *René Caillié, une vie pour Tombouctou* (Poitou-Charentes: Atlantique 1999) 41, 42.

op die manier in Senegal terecht is gekomen. Hij is nu bezig met een pelgrimstocht naar Mekka en wil daarna zijn Egyptische familie bezoeken.³⁴

De terugkeer van Caillié werd op 10 oktober 1828 bevestigd door de voorzitter van de SGP, Edme-François Jomard. Jomard schreef dat de SGP unaniem had besloten om Caillié de beloofde geldprijs uit te keren.³⁵ Wat we weten over de reis van Caillié komt uit het reisverslag dat gefinancierd en uitgegeven werd door de SGP. De eerste uitgave verscheen in 1830 onder de naam *Journal d'un voyage à Tombouctou et à Jenné dans l'Afrique Centrale* en werd datzelfde jaar nog in het Engels en Duits vertaald en uitgegeven in twee delen. Het was geschreven op basis van notities en schetsen die Caillié tijdens zijn reis had gemaakt. Jomard hielp Caillié met het schrijven en voorzag het reisverslag van geografische kaarten. In welke mate Jomard heeft bijgedragen aan het werk is onduidelijk. De geslaagde reis van Caillié was uiteraard een primeur voor de SGP en daarnaast een kwestie van nationale prestige. Het was een Fransman die als eerste levend terugkeerde uit het mythische Timboektoe en het gevaarlijke Afrika. Het was dan ook niet in het Franse belang om het verhaal van Caillié in twijfel te trekken. Jomard schreef dan ook dat er geen twijfel mogelijk was over de authenticiteit van het werk van Caillié.³⁶ Overigens benoemt Caillié zelf meerdere malen in zijn werk dat hij niet de gelegenheid kreeg om alles te noteren, uit angst dat de lokale bevolking, met wie hij optrok, erachter kwam dat hij geen moslim is, op weg naar Mekka.³⁷ De beperkte notities en daarnaast het feit dat het schrijven van het werk nog bijna twee jaar heeft gekost na terugkomst in Frankrijk heeft uiteraard wel invloed op de betrouwbaarheid van zijn werk.

In de *Quarterly Review* verscheen een artikel waarin beweerd werd dat Laings aantekeningen via Hasunna D'Ghies, een minister van de pasja van Tripoli, in handen van baron Rousseau waren gekomen, de Franse consul in Tripoli. De Fransen zouden Laings aantekeningen gebruikt hebben om het verhaal van Caillié te fabriceren, om vervolgens met de eer te strijken die Laing en Groot-Brittannië toekwam.³⁸ Degene die deze beschuldiging uitte was Hanmer Warrington, de Britse consul in Tripoli, die daarnaast schoonvader en geldschietster was van Laing. Warrington was ook al verantwoordelijk geweest voor eerdere expedities vanuit Tripoli en had onder andere de reizen van Clapperton en Denham voorzien van financiële steun en een militaire escorte.³⁹ Warrington was een grote naam in de Britse geografische kringen en was goed bevriend met de invloedrijke John Barrow. In Engeland werd over het algemeen gedacht dat Caillié nooit een voet in Timboektoe had gezet. De *Quarterly Review* schreef over Caillié's beschrijving van Timboektoe dat het "so obvious an imposture" was, en beoordeelde zijn gehele werk als "unworthy of notice".⁴⁰ Over de betrouwbaarheid van de tekst valt dus wel wat op te

---

³⁴ Ibid., 19.

³⁵ Voyage d'un Français à Tombouctou., *Bulletin de la Société de Géographie* 66 (oktober 1828) 193, 194.

³⁶ Heffernan, "'A dream as frail as those of ancient Time': the in-credible geographies of Timbuctoo", 211.

³⁷ René Caillié, *Travels through Central Africa to Timbuctoo; and across the Great Desert, to Morocco, performed in the years 1824-1828. Volume 2* (Londen: Colburn & Bentley 1830) 5.

³⁸ Bovill, *Missions to the Niger*, 330.

³⁹ Boahen, *Britain: The Sahara, and the Western Sudan, 1788-1861*, 59, 60.

⁴⁰ Ibid., 85.; John Barrow, M. Caillié, *Quarterly Review*, vol. 42, 450-475.

merken. Hoe betrouwbaar de tekst zelf is, is voor mijn analyse van het werk minder van belang. In wat volgt beschrijf ik een aantal voorbeelden uit het werk van Caillié waar aspecten van de eerder beschreven verwachtingen van mannelijkheid van ontdekkingsreizigers terugkomen.

2.3 Een reis naar Timboektoe

Caillié reisde per boot over de Niger richting Kabara, een havenplaatsje en overslagplaats voor de handelsproducten die richting Timboektoe gingen. De boot waarop hij reisde was een slavenboot die compleet werd geleid door slaven. Caillié werd tijdens zijn reis beschouwd als een van hen, hij leefde als een slaaf en hij sliep en at bij de slaven. Caillié beschreef dit als een voordeel omdat hij als slaaf niet hoefde te vasten voor de ramadan en te eten kreeg. Wel verbaasde hij zich erover dat veel van deze slaven vrijwillig in slavernij waren getreden en kon zich bijna niet indenken dat een vrij man zich vrijwillig zo zou laten degraderen.⁴¹

Een van de aspecten van de imperiale mannelijkheid die door Murray genoemd wordt is dat er altijd een strijd is tussen de discipline die nodig is om vast te houden aan de eigen cultuur en het 'going native', ofwel jezelf verliezen in het inheemse. Een voorbeeld hiervan is ook het moment waarop Caillié zich aangetrokken voelde tot een groep vrouwen die hij zag wassen en hij overdacht dat hij verliefd zou kunnen worden op hen. Dit zou volgens de Europese waarden volstrekt ondenkbaar zijn.⁴² Het argument van Barrow dat Caillié zich verloor in het inheemse is een logische volgende gedachte op deze passage omdat Caillié zich kwetsbaar opstelde tegenover inheemse lusten. Over het algemeen mengde Caillié zich veel met de lokale bevolking en werd zelfs als een van de slaven gezien. Dit zou vanuit Europees oogpunt toch wel als een soort vernedering moeten worden gezien. Barrow schreef zelfs dat Caillié zichzelf bereidwillig vernederd had door zich voor te doen als iets dat hij niet was en zich zo te mengen met de lokale bevolking. Caillié had in deze situatie niet heel veel keuze dan zich te schikken aan de situatie. Hij was alleen en reisde met een beperkt budget, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Laing die een groep soldaten mee had op zijn expeditie. Toch is het opvallend dat Caillié zelf aangeeft dat hij niet snapt dat de slaven op zijn boot zichzelf degraderen van vrij man tot slaaf, terwijl Caillié in Europese ogen hetzelfde doet. Hij reisde nu vermomd als moslim, als één van de slaven, een grotere degradatie kun je je bijna niet voorstellen. Uiteraard is dit de afweging die Caillié maakt, hij gebruikt deze tactiek uit veiligheid omdat hij zich geen militaire escorte kan veroorloven en uiteraard de reis tot een goed einde wil brengen.

Dit zien we later ook terug wanneer de boot, dichterbij Kabara, in het gebied van de Toeareg kwam. De Toeareg zijn een nomadisch Berbervolk uit de Sahara die grote delen van de karavaanhandel door de Sahara beheersten. De Toeareg controleerden de boten en vroegen om tol. Caillié voelde zich gedwongen om zich benedendeks schuil te houden omdat hij bang was dat zijn vermomming hem in de

---

⁴¹ Caillié, *Travels through Central Africa to Timbuctoo; and across the Great Desert, to Morocco, performed in the years 1824–1828*. Volume 2, 6, 7.

⁴² Murray, 'H.M. Stanley, David Livingstone, and the Staging of 'Anglo-Saxon' Manliness', 152.

steek zou laten. Caillié kende de reputatie van de Toeareg, die verantwoordelijk zouden zijn geweest voor de dood van zijn voorgangers Mungo Park en Alexander Laing. Hij vreesde oprecht voor zijn leven en hield zich dagenlang schuil in de boot.⁴³

Emotie speelt ook een rol in het werk van Caillié, zeker als we dit vergelijken met het voorbeeld van de ontmoeting tussen Stanley en Livingstone, waar Murray de opvallende afwezigheid van emotie onderzocht. In de versie van Stanley ontmoeten de twee heren elkaar alsof ze elkaar gewoon ergens in Londen treffen. Stanley gaat als het ware het gevecht aan met de ‘onmannelijke’ krachten van sentiment, hij moet zijn emoties verbergen voor de buitenwereld. Op het moment van de ontmoeting beschrijft Stanley dat er veel emoties door hem heen gingen, maar deze uit hij niet.⁴⁴ Wanneer Caillié uiteindelijk aankomt in Kabara reist hij vanaf daar met een karavaan naar Timboektoe. Bij aankomst in Timboektoe is Caillié enorm teleurgesteld:

I now saw this capital of the Soudan, to reach which had so long been the object of my wishes. On entering this mysterious city, which is an object of curiosity and research to the civilised nations of Europe, I experienced an indescribable satisfaction...I looked around and found that the sight before me, did not answer my expectations. I had formed a totally different idea of the grandeur and wealth of Timbuctoo.⁴⁵

Het is opvallend dat Caillié zijn emoties opschreef in zijn werk omdat hij zich op die manier kwetsbaar opstelde en dus door lezers, zoals Barrow, geïnterpreteerd kon worden als zwak. Zoals in de eerder beschreven situatie met de Afrikaanse vrouwen. Toch is ervoor gekozen om dit mee te nemen in zijn werk. Hij klaagde over de hitte en over de reis. Hij beschreef meerdere malen dat hij ongelukkig en bang was. Dit is terug te zien in het feit dat Caillié zijn aantekeningen maakte in de hoogste toren van de Grote Moskee van Timboektoe, omdat daar niemand kwam. Hij legde uit dat hij tijdens zijn reis altijd moest waken voor de achterdochtigheid van de moslims. Soms deed hij alsof hij op zijn knieën de Koran bestudeerde, maar dan maakt hij stiekem aantekeningen. Ook noemde hij meerdere malen dat hij graag naar huis wilde.⁴⁶ Dit zijn emoties die niet passen bij het ideaalbeeld van de geography militant en de christelijke mannelijkheid. Hij stelde zich niet krachtig, heroïsch en volwassen op. Je zou het ‘zeuren’ en de angst van Caillié in de context van christelijke mannelijkheid als kinderlijk kunnen beschouwen. Uiteraard is het logisch dat hij deze emoties heeft, maar het is minder logisch dat hij deze openbaarde in zijn werk, juist omdat deze tegen hem en zijn geloofwaardigheid gebruikt konden worden. Dit is dan ook precies waar zijn criticus Barrow op inspeelde. Volgens hem waren Caillié’s problemen het gevolg van het niet opstellen als christen bij een dergelijke expeditie. Het is onduidelijk waarom Caillié deze

---

⁴³ Caillié, *Travels through Central Africa to Timbuctoo; and across the Great Desert, to Morocco, performed in the years 1824–1828. Volume 2*, 38, 43.

⁴⁴ Murray, ‘H.M. Stanley, David Livingstone, and the Staging of ‘Anglo-Saxon’ Manliness’, 151.

⁴⁵ Caillié, *Travels through Central Africa to Timbuctoo; and across the Great Desert, to Morocco, performed in the years 1824–1828. Volume 2*, 49.

⁴⁶ *Ibid.*, 61, 63, 64, 70.

momenten van ‘zwakheid’ in zijn werk liet en niet zoals het latere werk van Stanley in eerste instantie verborgen hield.

Wat vervolgens zeer opvallend is, zijn Caillié’s beschrijvingen van Laing. In Timboektoe woonde Caillié in een huisje dat recht tegenover het huis stond waar Laing had verbleven. Caillié vertelde dat hij vaak dacht over het lot van Laing en hij bewonderde hem naar eigen zeggen:

I could not repress a feeling of apprehension [voor Laing], lest, should I be discovered, I might be doomed to a fate more horrible than death—to slavery! But I determined to act with caution, and not to afford any ground for suspicion.⁴⁷

De laatste dagen in Timboektoe gebruikte hij om de moord op Laing te onderzoeken. Laings dood werd bevestigd door de bevolking van Timboektoe. Volgens hen ontdeed Laing zich nooit van zijn Europese kledij en deed hij altijd alles in naam van de Engelse koning. Hij beschrijft Laing als een man die vasthield aan zijn Europese en christelijke identiteit en zich niet vermomde zoals Caillié. Maar dat kostte Laing wel zijn leven. In Caillié’s beschrijving van Laing zit een zekere tegenstrijdigheid. Aan de ene kant bewondert hij Laing om de manier waarop hij te werk ging, zich niet ontdeed van zijn Europese kleding en zijn christelijkheid tot het einde volhield en uitdroeg. Toch kunnen we uit bovenstaand citaat concluderen dat Caillié het niet eens is met deze tactiek en niet hetzelfde gevaar wil lopen. Volgens Caillié kon Laing, toen ze erachter waren dat hij een christen was, beter sterven als christen dan zich te bekeren en nooit meer weg kunnen uit Timboektoe. Laings spullen waren verdwenen, maar Caillié kwam wel een Brits zakkomпас tegen op een marktje in Araouane, een nederzetting tussen de Sahara en Timboektoe. Hij was ervan overtuigd dat deze van Laing moest zijn geweest. Uit angst dat zijn vermomming door de mand zou vallen als hij te veel waarde hechtte aan een Europees komпас, heeft hij het laten liggen. Uiteindelijk, na een verblijf van ongeveer vier weken, vertrok Caillié uit Timboektoe.⁴⁸

---

⁴⁷ Ibid., 52.

⁴⁸ Ibid., 79–84.

Onderschrift: "Mr. Caillié meditating upon the koran and taking notes." We zien Caillié hier gekleed in zijn islamitische gewaden.
Bron: Caillié, René, *Travels through Central Africa to Timbuctoo; and across the Great Desert, to Morocco, performed in the years 1824–1828*. Volume 2, tussenblad na pagina 74.

3. Heinrich Barth: de vergeten grootheid

Barth vertrok ongeveer vijftientig jaar later dan René Caillié richting Afrika. In die vijftientig jaar waren er een aantal dingen veranderd op het gebied van de georganiseerde geografische genootschappen. De Britse African Association was overgegaan in de Royal Geographical Society (RGS) in 1830. De RGS werd opgericht door onder andere Barrow en Warrington en diende als platform voor debatten over actuele geografische vraagstukken. De RGS kreeg ook een eigen tijdschrift wat betekende dat nieuwsberichten niet langer in de *Quarterly Review* werden gepubliceerd, maar in hun eigen *Journal of the Geographical Society*. Daarnaast waren er sinds de oprichting van de RGS veel grote expedities opgezet. De RGS was verantwoordelijk voor onder andere de legendarische reis van Charles Darwin die eind 1831 zijn reis rond de wereld maakte op de *HMS Beagle* en ook voor de reis van David Livingstone die tussen 1845 tot zijn dood in 1873 door Zuid- en Centraal-Afrika trok.⁴⁹ Heinrich Barth, die tussen 1850 en 1855 door West-Afrika reisde, kreeg niet de dezelfde aandacht als Darwin en Livingstone en raakte al snel in vergetelheid. Barths werk werd bijvoorbeeld maar 2250 keer verkocht, wat zeer tegenvallend was vergeleken met die van Livingstone, die meer dan 50.000 exemplaren verkocht.⁵⁰ Toch had Barth een primeur omdat hij wordt gezien als de eerste echte wetenschapper die door Afrika trok. Daarnaast wist hij ook nog eens terug te keren met zijn bevindingen, wat zeker in die tijd geen vanzelfsprekendheid was. Ondanks dat hij langzamerhand verdween in de obscuriteit heeft hij een belangrijke rol gespeeld in het in kaart brengen en het vergroten van de Europese kennis van West-Afrika.

3.1 Het leven van Heinrich Barth

Heinrich Barth werd op 16 februari 1821 geboren als derde kind van een succesvolle koopman in Hamburg, op dat moment onderdeel van de Duitse Federatie. Zijn vader had zichzelf opgewerkt tot de nieuwe rijke elite van Hamburg en Barth groeide op in een gegoede familie en genoot de best beschikbare scholing. Hij viel op door zijn bijzondere leergierigheid. Hij bestudeerde als op jonge leeftijd al de antieke klassiekers en leerde naast zijn opleiding Engels en Arabisch op een privéschool.⁵¹ In 1839 verliet hij Hamburg voor een studie aan de Universiteit van Berlijn, waar hij geschiedenis, geografie en germanistiek studeerde. Hij kreeg les van grote namen als Jakob Grimm, historicus August Boeckh en de geograaf Karl Ritter. Tijdens zijn studie reisde hij een tijd door Italië en Zwitserland waar hij Italiaans leerde. In 1844 promoveerde hij op een werk over de handelsrelaties van het oude Korinthe, waarna hij door Europa reisde en een tijd in Londen woonde. Vanaf 1848 gaf hij les in Berlijn in comparatieve geografie. Barth was hyperintelligent en was vloeiend in Duits, Engels, Spaans, Italiaans, Frans en Arabisch en hij sprak daarnaast nog minimaal drie Afrikaanse talen.⁵²

---

⁴⁹ Driver, *Geography Militant: Cultures of Exploration and Empire*, 24–26, 29.

⁵⁰ Mansell Prothero, 'Heinrich Barth and the Western Sudan', 336.

⁵¹ Deck, Heinrich Barth in Afrika - Der Umgang mit dem Fremden: eine Analyse seines Großen Reisewerks, 4–5.

⁵² Ibid., 6, 7; Mansell Prothero, 'Heinrich Barth and the Western Sudan', 327, 328.

In Londen was de Britse James Richardson bezig met het voorbereiden van een expeditie naar de binnenlanden van Afrika, gefinancierd door de Britse *Royal Geographical Society*. Richardson was een bewezen ontdekkingsreiziger die ervaring had met reizen door de Sahara.⁵³ In september 1849 was de expeditie gereed om te vertrekken alleen miste Richardson nog de juiste reisgenoten, namelijk wetenschappers die getraind waren in het in kaart brengen en vastleggen van het landschap en de handelsroutes.⁵⁴ Via de Pruisische ambassadeur in Londen, Christian Bunsen, die bevriend was met Karl Ritter en contacten had in de RGS, werd Barth door Ritter voorgedragen als kandidaat voor de reis. Bunsen wilde graag Duitse vertegenwoordiging in de expeditie omdat dat het volgens hem gunstig zou zijn voor het nationale prestige van Pruisen. Barth werd toegelaten en zelf wilde hij ook graag mee met wat hij zag als een groot avontuur. Ook Adolf Overweg, afkomstig uit Hamburg en bevriend met Barth, werd gevraagd voor de reis. Overweg was een jonge ambitieuze geoloog en astronoom, die gestudeerd had in Bonn en Berlijn en in 1847 gepromoveerd was in de geologie. Op 30 november 1849 werd het contract ondertekend en was de expeditie officieel. In het contract stond dat de beide Duitsers onder de Britse vlag handelden en hun resultaten en bevindingen moesten afleveren aan de RGS. Richardson was het hoofd van de expeditie en was daarom verantwoordelijk voor de route die de karavaan zou nemen. Het doel van de reis was om het Tsjaad-meer te bereiken en in kaart te brengen, handelscontacten en te leggen, de geografie en handelsroutes te beschrijven. Vervolgens mochten de reisgenoten terug keren naar Londen via een zelfgekozen route.⁵⁵ Het was een reis opgezet vanuit commercieel, maar ook wetenschappelijke oogpunt.

Barth was negentwintig jaar oud toen de expeditie in maart 1850 vanuit Marseille vertrok richting Tripoli, om vanaf daar als grote karavaan te reizen. De reis liep niet geheel volgens plan. Nog voor de expeditie het Tsjaadmeer bereikte stierf Richardson aan een onbekende ziekte in maart 1851, waarna Barth werd benoemd tot het nieuwe hoofd van de expeditie en permissie kreeg van de Britse regering om de missie voort te zetten. Barth en Overweg brachten het Tsjaadmeer in kaart, maar niet veel later moest ook Overweg het afleggen. Hij stierf in september 1852 aan een onbekende ziekte. Barth ging als enige Europeaan verder.⁵⁶ Barth was erg geïnteresseerd in de geschiedenis van de ‘Soedan’ en besloot daarom langs de grote steden van het gebied te reizen die hij kende van zijn studies van de geschiedenis van de grote rijken van West-Afrika. Hij volgde de Niger stroomopwaarts tot Timboektoe waar hij in september 1853 aankwam. Barth reisde weer terug over de Niger en keerde pas in augustus 1855 terug in Tripoli na een reis die wordt geschat op een lengte van ongeveer 15.500 kilometer.⁵⁷ In

---

⁵³ Boahen, *Britain: The Sahara, and the Western Sudan, 1788-1861*, 174.

⁵⁴ Mansell Prothero, ‘Heinrich Barth and the Western Sudan’, 327.

⁵⁵ Deck, Heinrich Barth in Afrika - Der Umgang mit dem Fremden: eine Analyse seines Großen Reisewerks, 9–11; Mansell Prothero, ‘Heinrich Barth and the Western Sudan’, 328.

⁵⁶ Mansell Prothero, ‘Heinrich Barth and the Western Sudan’, 331.

⁵⁷ Deck, Heinrich Barth in Afrika - Der Umgang mit dem Fremden: eine Analyse seines Großen Reisewerks, 12–24.

1856 kreeg hij de gouden onderscheiding en werd hij benoemd tot erelid van de RGS.⁵⁸ Tussen 1856 en 1858 schreef hij in Berlijn zijn vijfdelige werk, uitgegeven in het Duits onder de naam '*Reisen und Entdeckungen in Nord- und Central-Afrika in den Jahren 1849 bis 1855*'. Het werd later ook uitgegeven in het Engels. Hij overleed in 1865 op de leeftijd van vierenzeventig jaar aan een maagperforatie, waarschijnlijk een complicatie door de jarenlange zelfmedicatie tijdens zijn reizen door Afrika.⁵⁹

Heinrich Barth, locatie en datum zijn onbekend. Bron: Deck, Yvonne, Heinrich Barth in Afrika - Der Umgang mit dem Fremden: eine Analyse seines Großen Reisewerks (University of Konstanz, 2006).

---

⁵⁸ 'Medals and Awards: Gold Medal Recipients 1832 - 2018', *Royal Geographical Society* <www.rgs.org> [geraadpleegd 11 mei 2020]. Barth wordt genoemd met het volgende onderschrift: *For his extensive explorations in Central Africa, his excursions about Lake Chad and his perilous journey to Timbuctu.*

⁵⁹ Deck, Heinrich Barth in Afrika - Der Umgang mit dem Fremden: eine Analyse seines Großen Reisewerks, 25.

3.2 Barth in Afrika

Barth was zeer consequent in het bijhouden van zijn aantekeningen en zijn documentatie wordt over het algemeen beschouwd als een betrekkelijk betrouwbare bron. Barth was de eerste die met een duidelijke methodologie en systematiek te werk ging. Hij gebruikte veel van de lokale orale traditie en deed uitgebreid historisch onderzoek naar de lokale volken.⁶⁰ Deze analyse gaat over het begin van deel vier van zijn werk, over zijn aankomst in Kabara tot zijn vertrek uit Timboektoe.

Het eerste dat opvalt aan het verslag van Barth is dat hij de omgeving, de mensen, de natuur, etc., zeer uitgebreid beschrijft. Zo wijdt hij bijvoorbeeld groots uit over het kanaal dat loopt tussen Kabara en Timboektoe en hoe deze onbruikbaar is in het droge seizoen omdat het kanaal helemaal opdroogt.⁶¹ Een groot verschil tussen de reis van Caillié en die van Barth is dat Barth niet alleen is. Op dit punt, in Kabara, zijn al zijn Europese compagnons overleden maar hij heeft nog steeds, zoals hij het zelf noemt ‘onderdanen’ die hem helpen. Volgens de historici Adam Jones en Isabel Voigt had Barth, ondanks dat hij meerdere Afrikaanse talen sprak, Afrikaanse tussenpersonen nodig die konden fungeren als vertaler, onderhandelaar en gids.⁶² Barth stuurde twee van zijn onderdanen vooruit naar Timboektoe om bescherming en onderdak te regelen. Ook beschreef Barth dat hij bang was dat zijn afkomst en religie een probleem konden gaan vormen. Toen Barth nog in Kabara was werd hij aangesproken door gewapende mannen, gestuurd door A’lawáte de broer van de sultan van Timboektoe, El Bakay, om Barth te beschermen voor een aanval van de Toeareg. A’lawáte had van de boodschappers gehoord dat Barth een christen was. Barth legde uit dat hij inderdaad een christen was maar dat hij de zegen had van de Sultan van Istanboel. Barth had zichzelf eveneens een islamitische identiteit aangemeten, namelijk die van ‘Abd al-Karim’, maar zei zelf dat hij deze vermomming liever niet gebruikte.⁶³

Wat op te maken valt uit dit stuk is dat Barth zich in een soort tussenpositie bevindt als we kijken naar de verwachtingen van mannelijkheid in de *cultures of exploration* zoals we eerder gezien hebben bij Caillié. Barth gaat niet compleet vermomd zoals Caillié en zegt ook zelf dat hij dit liever niet doet. Dit komt ook later terug wanneer hij in Timboektoe aankomt. Hij wordt herkend als ‘anders’, zijn kleding en bagage ziet er anders uit, waarop hij ook bevraagd wordt naar zijn nationaliteit. Barth schreef hierover:

But of course it could never have been my intention to have impressed these people with the belief of my being a Mohammedan; for having been known as a Christian all along my road as far as Libtako [...] although there the people would scarcely believe that I was a European, the news of my real character could not fail soon to transpire [...] I had been obliged to adopt the

---

⁶⁰ Mansell Prothero, ‘Heinrich Barth and the Western Sudan’, 334.

⁶¹ Heinrich Barth, *Travels and discoveries in North and Central Africa. Volume 4* (Londen: Longman, Brown, Green, Longmans & Roberts 1858) 392, 393.

⁶² Adam Jones en Isabel Voigt, “‘Just a First Sketchy Makeshift’: German Travellers and Their Cartographic Encounters in Africa, 1850-1914”, *History in Africa* 39 (2012) 9–39, aldaar 16.

⁶³ Barth, *Travels and discoveries in North and Central Africa. Volume 4*, 401, 402, 417.

character of a Mohammedan, in order to traverse with some degree of safety the country of the Tawárek (Toeareg), and to enter the town of Timbuktu.⁶⁴

Interessant is dat Barth hier aangaf waarom hij deze vermomming had, namelijk uit veiligheid en uit angst voor wat de Toeareg hem aan zouden doen. Wat hierop volgt is dat Barth opgesloten zit in een gebarricadeerd huisje in Timboektoe, onder de bescherming van El Bakay, maar onder dreiging van Hammadi, de rivaal van El Bakay en leider van de Toeareg in Timboektoe. Barth kon de stad niet in om zijn onderzoek te verrichten en kon alleen schetsen maken vanaf zijn balkon. Hij observeerde dat de beschrijving van Caillié inaccuraat was en dat de stad één grote massa van zandstenen huisjes was en niet open en uitgestrekt zoals Caillié beschreven had.⁶⁵

A'lawáte, die verantwoordelijk was voor het beschermen van Barth vroeg hem om zich te bekeren tot de Islam. Barth zei dat hij bereid was zijn eigen religieuze principes te verdedigen. Op dinsdag 27 september, herdacht hij Overweg, precies een jaar na zijn sterven en reflecteerde op zijn eigen situatie.⁶⁶ Hij zat opgesloten, voelde zich ziek en was bang dat hij zou sterven. Barth kreeg eindelijk de kans om El Bakay te ontmoeten en ondervroeg hem over het lot van Laing en concludeerde dat de feiten over zijn dood moesten kloppen.

Major Laing, during the whole time of our intercourse, formed one of the chief topics of conversation, and my noble friend never failed to express his admiration, not only of the Major's bodily strength, but of his noble and chivalrous character.⁶⁷

Wat opvallend is, is dat het lot van Alexander Laing wederom een rol speelt. Helemaal wanneer Barth El Bakay ontmoette en de lichamelijke kracht en het ridderlijke karakter van Laing ter sprake kwam. Opnieuw zien we dat fysieke en morele kracht aanspreekt. Ook is het interessant dat deze uitspraak komt van El Bakay, een moslim die spreekt over de ridderlijkheid en fysieke kracht van een christen. Volgens El Bakay was Laing de enige christen die hij ooit had gezien, wat volgens Barth betekende dat Caillié's vermomming zeer effectief moest zijn geweest en daardoor hun observatie compleet heeft vermeden.⁶⁸

Hammadi wist de bevolking van Timboektoe op te jatten om Barths huis te omsingelen. De belagers eisten dat Barth een boodschapper naar de Britten zou sturen waarin een soort losgeld gevraagd werd. Effectief werd Barth op dit moment gegijzeld. Barth zei dat ze "geen speld" konden verwachten van de Britten als hem iets overkwam. Uiteindelijk wist Barth te vluchten uit Timboektoe, na een paar maanden te zijn opgesloten in het huis.⁶⁹

---

⁶⁴ Ibid., 437, 438.

⁶⁵ Ibid., 442, 445–446.

⁶⁶ Ibid., 451.

⁶⁷ Ibid., 455.

⁶⁸ Ibid., 453–455.

⁶⁹ Ibid., 458–462; Mansell Prothero, 'Heinrich Barth and the Western Sudan', 332.

3.3 De perceptie van Heinrich Barth

Wat kunnen we opmaken uit het verhaal van Barth en hoe werd hij gezien door de buitenwereld? De context van Barths verhaal is compleet anders dan die van Caillié. Barth was een wetenschapper en dat is goed terug te zien in zijn tekst. Hij wijdde veel meer uit en is hij zeer gedetailleerd over de geschiedenis, de geografie en de volkeren van de gebieden waarin hij rondtrok en schreef wat minder over zichzelf als persoon. Daarnaast leverde hij verrassend accurate kaarten af.⁷⁰ Zijn werk systematisch is opgebouwd met steeds een deel reisverslag over de dingen die hij zag en beleefde, gevolgd door een deel uitleg over de geschiedenis of over de geografie.

Rondom Barth en zijn terugkeer in Europa, na een reis van meer dan vijf jaar, bleef het opvallend stil.⁷¹ Er ontstond geen controverse over zijn reis zoals wel gebeurd was bij de reis van Caillié. Toen Barth terugkeerde in Europa vroeg de RGS hem om zo snel mogelijk zijn notities en schetsen uit te werken en af te leveren. Hij zou vervolgens gecompenseerd worden voor de kosten van zijn reis en zijn loon krijgen zoals afgesproken in het contract. In de drie jaar die volgden schreef Barth zijn werk. Hij leverde het af aan het genootschap, gaf een lezing in Londen en nam de gouden medaille in ontvangst. De rest van zijn leven bleef hij lesgeven in Berlijn.⁷² Hoe kunnen we verklaren dat Barth geen kritiek kreeg op zijn reis?

Barth had gebruikt gemaakt van een vermomming en een islamitische identiteit, al zegt hij zelf dat hij deze amper had hoeven gebruiken. De vermomming was de reden geweest voor de meeste kritiek op René Caillié, maar voor Barth vormde dit geen probleem. Barth, op basis van hoe hij zichzelf neerzet, komt over als een geleerde en het idee van de ‘gentleman traveller’ is duidelijk aanwezig in zijn verhaal. Het gebruik van formele Europese kleding en gedrag was het ideaalbeeld en dat is wat Barth uitdroeg toen hij zei dat hij zich nooit voor had willen doen als moslim.

Ten eerste is Barths afkomst interessant, hij groeide op in een goeude familie in Hamburg en kreeg de best mogelijke educatie. Barth was een academicus die zijn vak leerde van grote namen in de geografie zoals Ritter en de geschiedenis zoals Grimm. Barth genoot de status van enorm talent in zijn tijd in Hamburg. Zijn expertise op het gebied van geografie, geschiedenis en talenkennis ging dan ook niet ongezien omdat hij voorgedragen werd als kandidaat voor de reis van Richardson, die wetenschappers nodig had voor zijn missie. Barth en ook zijn vriend en compagnon Overweg waren jonge ambitieuze wetenschappers die opzoek waren naar avontuur. Barth was pas negenentwintig jaar op het moment dat hij gevraagd werd voor de reis en had tegen die tijd al veel bereikt, sprak meer dan zeven talen en was een gerespecteerd lid binnen de academische kringen van Berlijn in de jaren 1840.

Ten tweede was het van belang dat Barth reisde in opdracht en ook met een duidelijk doel. Hij reisde in dienst van de Britse regering en werd gefinancierd door de RGS. De missie was dan ook duidelijk; breng het Tsjaadmeer in kaart, zoek naar potentiële handelscontacten voor de Britten en

---

⁷⁰ Mansell Prothero, ‘Heinrich Barth and the Western Sudan’, 334.

⁷¹ Deck, Heinrich Barth in Afrika - Der Umgang mit dem Fremden: eine Analyse seines Großen Reisewerks, 39.

⁷² Mansell Prothero, ‘Heinrich Barth and the Western Sudan’, 335.

beschrijf de geografie en geschiedenis van West-Afrika. Barth was uitgekozen als een van de compagnons van Richardson vanwege zijn expertise in de geschiedenis van het gebied, interesse in de lokale geografie en uiteraard omdat hij bekwaam was in de lokale talen.

Ten slotte was de manier van reizen ook belangrijk, zoals we zagen met Caillié en de kritiek die hij kreeg van John Barrow. Barth reisde niet alleen zoals Caillié, maar reisde in een karavaan met meerdere Europese compagnons, dragers, slaven, vertalers, etc. Daarnaast hadden Barth en Overweg ook een heel scala aan astronomische en geografische meetinstrumenten mee om accurate metingen te verrichten van de gebieden waar ze doorheen trokken. Zo konden ze hun route zo precies mogelijk in kaart te brengen. Barth mengde zich niet zo met de lokale bevolking, al had hij daar in Timboektoe de kans niet toe omdat hij opgesloten zat in zijn huis. Bij Barth was er ook geen sprake van bewijs dat hij zich verloor in het inheemse en de inheemse lusten. Hoewel er bij Barth af en toe in zijn werk wat emoties door lijken te schijnen komt hij vooral als standvastig over. Hij hield vast aan zijn Europese uiterlijk en zijn christelijke geloof, precies zoals de RGS het graag zag.

Barth was enorm geïnteresseerd in de omgeving en de mensen, maar vanuit een puur wetenschappelijk standpunt, althans dat is hoe hij overkomt vanuit zijn werk. Uiteraard valt er wat voor te zeggen dat het in werkelijkheid anders is geweest dan Barth beschrijft in zijn verslag, dat pas na zijn reis gepubliceerd werd door de RGS. We weten dat hij de islamitische identiteit van Abd al-Karim had en we weten verder niet wat Barth écht dacht en deed toen hij zijn reis maakte. Misschien mengde hij zich meer met de lokale bevolking dat zijn werk doet vermoeden en wellicht kreeg hij ook gevoelens voor Afrikaanse vrouwen zoals Caillié dat ervoer. Het is niet onwaarschijnlijk dat hij zulke aspecten weglief uit zijn werk toen hij het publiceerde voor de RGS.

Als we Barths verhaal vergelijken met de voorwaarden die in de discussie rondom Caillié werden genoemd, voornamelijk met betrekking tot het zijn van een succesvolle en eervolle reiziger, voldoet Barth eigenlijk aan alle verwachtingen. Barth was de perfecte kandidaat voor eisen van de RGS. De reis van Barth en de missie van Richardson in het algemeen, geeft het idee van geciviliseerde Europeanen die hun levens wagen om het wilde Afrika temmen, door het in kaart brengen, standaardiseren en comprimeren tot informatie, die hapklaar was voor het Europese publiek. Barth en zijn compagnons waren op weg met een duidelijke missie: het licht werpen op de *heart of darkness*.

4. Barth en Caillié: de academicus tegen de slagerszoon

Hoe kunnen we het verschil in behandeling na de reizen van Barth en Caillié verklaren? We zagen namelijk dat rondom Caillié een enorme discussie ontstond over de validiteit van zijn ontdekkingen en de manier waarop deze ontdekkingen gedaan waren, terwijl het bij Barth opmerkelijk stil bleef.

Ten eerste zullen we ze moeten vergelijken op persoonlijk vlak en kijken naar hun levensloop. Caillié was van relatief lage komaf en sociale status als zoon van een slager die zich, nadat hij zijn beide ouders verloor, als jonge jongen aanmeldde bij de Franse marine. Caillié was ongeschoold en had vrijwel geen bezittingen. Via zijn werk op een Frans schip dat tussen Afrika en de Caraïben voer kreeg hij meer van de wereld te zien en ontwikkelde hij een sterke interesse in Afrika. Caillié was zeker geen domme jongen, hij leerde zichzelf Arabisch aan en had ook kennis van de koran. Barth daarentegen kwam uit een familie van ‘nieuw geld’ en groeide op in de elite van Hamburg. Hier genoot hij een goede opvoeding en de best beschikbare opleiding. Hij maakte al snel promotie en kwam terecht als docent aan de Universiteit van Berlijn. Barth was een modelwetenschapper bekwaam in historie en geografie en beheerste zeker meer dan zeven talen voordat hij zijn dertigste gepasseerd was.

Hierdoor verklaren we al een deel van de verschillende insteek van de reizen van Barth en Caillié. Caillié werd verweten dat zijn motivatie voor zijn reis naar Timboektoe slechts de beloofde geldsom van de SGP was. Ik denk dat het vooruitzicht van tienduizend francs, voor een reis die Caillié al van plan was te maken, doorslaggevend was om zo snel mogelijk te vertrekken. Uiteraard was Caillié avontuurlijk ingesteld, wat we kunnen opmaken uit zijn reizen met de Franse marine en de twee tochten die hij in Afrika heeft gemaakt voordat hij vertrok naar Timboektoe, namelijk langs de Senegal en naar Brakna. Caillié reisde volgens de Britten niet uit interesse of voor de verbetering van de Europese kennis en dat werd dus ook tegen hem gebruikt. Voornamelijk in de manier waarop hij tegenover de ‘eervolle’ Laing werd neergezet. Barths motivatie voor zijn reis daarentegen is wat complexer. Zijn reis wordt veel meer gezien in het licht van een wetenschappelijke expeditie en was dan ook een stuk grootschaliger en professioneler opgezet dan de reis van Caillié.

De manier waarop er gereisd wordt is ook verschillend tussen de twee heren. Caillié was doordat hij alleen was en beperkte financiële middelen had, gedwongen om te leven zoals en met de lokale bevolking. Hij reist volledig op eigen gelegenheid, mengt zich tussen de slaven en kleed zich dus ook als de lokale bevolking. Barth daarentegen reisde in een karavaan, met helpers en met Europese compagnons. Caillié nam een islamitische identiteit aan en toonde zijn christelijkheid niet meer. Caillié houdt zichzelf tijdens zijn reis dan ook veel op de achtergrond omdat hij bang is om door de mand te vallen als Christen. Blijkbaar is zijn vermomming niet dermate goed dat hij er vertrouwen in heeft om niet ontdekt te worden. Barth komt veel meer timide over in zijn emoties en in zijn handelen. Hij lijkt alles onder controle te hebben, hij blijft beschaafd en hij blijft kalm. Barth is als het ware de belichaming van de Europese discipline, exact zoals verwacht wordt van ontdekkingsreizigers in deze tijd en hoe bijvoorbeeld Laing werd neergezet door de Britten. Wat we overigens niet moeten vergeten is dat Barth

ook niet helemaal weg te zetten is als de ‘perfecte’ reiziger. Ook Barth heeft verscheidene momenten van ‘zwakte’, waarin hij bijvoorbeeld emotie toont wanneer hij in Timboektoe opgesloten zit in zijn residentie, zich ziek voelt en zich afvraagt of hij zal sterven. Daarnaast heeft ook Barth gebruik moeten maken van zijn vermomming en was hij niet helemaal vrij van het mengen met de lokale bevolking. Barth ging ook, wellicht in aanmerkelijk mindere mate dan René Caillié, ‘native’ en kon er niet onderuit om zich op te laten gaan in Afrika en kon zichzelf niet altijd boven de Afrikanen stellen.

Wat belangrijk is als we de twee vergelijken, is het concept *cultures of exploration*, waar de eerdergenoemde concepten *christian manliness*, *imperial manliness* en de *gentleman traveller* onder hangen. Deze concepten gaven als het ware de spelregels weer die golden voor ontdekkingsreizigers in de 19e eeuw. Caillié werd beschuldigd voor oplichterij, lafheid, immoraliteit en zondigheid om maar wat te noemen. Caillié had vals gespeeld door zich te vermommen en daardoor gekozen voor veiligheid en comfort. Daarnaast was hij puur gaan reizen uit eigenbelang, namelijk geld, en niet het vergroten van kennis. Deze beschuldiging waren directe gevolgen van de verwachtingen die bestonden rondom deze ontdekkingsreizigers. Een ontdekkingsreiziger was het liefst een militair, droeg Europese uitrusting en uitte zijn christelijke geloof. Daarnaast zat er ook een heroïsche kant van aan het ideale beeld van de ontdekkingsreiziger. Een ideaal van opoffering en tot het einde doorgaan voor je land, zoals we zagen bij Laing.

Als we dit beeld projecteren op Barth komt hij er beter vanaf dan Caillié, omdat hij zich in grotere mate hield aan de ‘spelregels’. Barth reisde in Europese kleding. Hij was een geleerde wetenschapper die een duidelijk doel had om de kennis van West-Afrika te vergroten. Daarnaast was Barth daar op een missie, gestuurd door de Britse regering en met steun van zijn Duitse academische kringen. Barth reisde daar niet alleen voor zichzelf, maar ook voor het belang van de Britse natie en het Duitse prestige. Ook reisde hij niet alleen, zoals Caillié, maar, met Europese compagnons, dragers, slaven en andere onderdanen. In die zin kun je de reis van Barth echt zien in het licht van de imperialistische uitbreiding van Europese landen die in de negentiende eeuw mogelijkheden zoeken om hun macht te vergroten in een nog relatief ‘ongetemd’ deel van de wereld. Vergeleken met Caillié’s reis die van een veel meer spontane aard was, uiteraard aangespoord door de verwachte beloning van de SGP, was zijn reis niet zo rigoureuus gepland als die van Barth. De reis kan dan ook minder gezien worden als een echte opgezette missie om de Franse macht in Afrika te vergroten, het was meer een eerste poging om mee te doen aan deze wedloop en te kijken hoe het ze af zou gaan. Ze haalden meteen een primeur met de eerste beschrijving van Timboektoe. Voor de Britten was dit een doorn in het oog. Ten eerste betekende de oprichting van de SGP dat er concurrentie kwam vanaf Franse kant op het gebied van geografische genootschappen. Ten tweede had Caillié de primeur van Timboektoe, die volgens de Britten aan Laing toebehoorde, afgepakt en onterecht met de eer gestreken voor het ontdekken van de mythische stad. Caillié was voor de Fransen een held, terwijl hij volgens de Britten juist als een antiheld tegen alle Europese principes in gehandeld had.

Vanuit het perspectief van de Britten had Barth zijn missie voltooid, hij had gedaan wat hij

moest doen en hij werd beloond met zijn betaling, de uitgave van zijn werk en de gouden medaille van de RGS. Barths reis kreeg niet de aandacht waarop in eerste instantie gehoopt was.⁷³ Mansell beargumenteerd dat dit te wijten is aan de verschuiving van de interesse van het brede publiek van West-Afrika naar de meer Zuidelijke en Centrale gebieden van Afrika waar onder andere het verhaal van Livingstone erg tot de verbeelding sprak.⁷⁴ Barths verhaal raakte voor de Britten in het algemeen meer op de achtergrond, omdat de Britse factor in de reis, namelijk Richardson weinig met het uiteindelijke resultaat te maken had. Daarnaast kwam Barth terug ten tijde van een roerige periode in Europa, waarin de ontdekkingsreizen in Afrika wellicht niet de prioriteit hadden. Al met al denk ik dat de belangrijkste reden waarom het stil bleef rondom Heinrich Barth dat hij eigenlijk weinig controversieels deed, hij hield zich grotendeels aan de spelregels en er was weinig aan te merken op zijn werk.

Hoewel Felix Driver zijn definitie van *cultures of exploration* voornamelijk richtte op de episode van Stanley en Livingstone, dekt dit concept de lading van de reizen van Barth en Caillié ook. We kunnen met zekerheid zeggen dat ontdekkingsreizen niet slechts gaat om het onthullen van de witte plekken op de kaart, zoals Conrad beschreef, of het vergroten van kennis. De negentiende-eeuwse ontdekkingsreizen waren onderdeel een veel complexere set van culturele normen, waarden en praktijken, met name op het gebied van uitrusting, publiciteit en autoriteit, zoals Driver liet zien met Stanley en Livingstone en we hier gezien hebben met Caillié en Barth.⁷⁵

---

⁷³ Deck, Heinrich Barth in Afrika - Der Umgang mit dem Fremden: eine Analyse seines Großen Reisewerks, 40.

⁷⁴ Mansell Prothero, 'Heinrich Barth and the Western Sudan', 335.

⁷⁵ Driver, *Geography Militant: Cultures of Exploration and Empire*, 8.

5. Conclusie

Joseph Conrads beschrijving van de Europese reiziger die de witte plekken op de wereldkaart wilde invullen is regelrecht toepasbaar op de reizen van René Caillié en Heinrich Barth. Het idee was dat wanneer een Europeaan de *Heart of Darkness* getrotseerd had, deze het gebied getemd had en dat het vervolgens open en beschikbaar zou zijn voor de Europese machten. Beide mannen waren oprecht geïnteresseerd in wat de binnenlanden van Afrika te bieden hadden en allebei gingen ze op hun eigen manier op pad. Bovenal trotseerden ze de gevaren, waarvan ze wisten dat die op de loer lagen. Als we kijken naar de persoonlijke motivatie, was interesse in het gebied, de mensen en de geschiedenis en bovenal het avontuur voor beide heren de belangrijkste factoren om naar de binnenlanden van Afrika te trekken.

Toch kunnen we op basis van de reisverslagen van Caillié en Barth en de correspondentie tussen de Franse en Britse geografische genootschappen concluderen dat de echte fysieke ontdekkingen die gedaan werden in de binnenlanden van Afrika ondergeschikt waren aan de manier waarop er ontdekt werd, als we kijken naar de manier waarop het succes van de ontdekkingsreizen werd gemeten. Hoewel de ‘ontdekking’ en de beschrijving van Timboektoe door Caillié een primeur was voor de Fransen en gezien werd als een prestigieuze gebeurtenis, ging de nasleep van de reis voornamelijk over de oneervolle manier waarop Caillié zijn reis had voltrokken. We zagen hoe Alexander Gordon Laing door de Britten als held van Timboektoe werd neergezet omdat hij volgens hen wel op de juiste manier te werk was gegaan, terwijl het duidelijk was dat Caillié veel slimmer had gehandeld door zich grotendeels verborgen te houden en dus ook een effectiever resultaat had. De ontdekkingsreizen in West-Afrika waren daarom ook niet alleen een spel van zoveel mogelijk ontdekken, maar het was onderdeel van een grotere machtsstrijd tussen twee Europese grootmachten die allebei een graantje mee wilden pikken van de nog weinig door Europeanen ondermijnde gebieden. De *cultures of exploration* waren belangrijker dan de ontdekkingen zelf.

Bibliografie

Secundaire literatuur

- ‘Medals and Awards: Gold Medal Recipients 1832 - 2018’, *Royal Geographical Society*
<www.rgs.org> [geraadpleegd 11 mei 2020].
- Adams, J. E., *Dandies and Desert Saints: Styles of Victorian Masculinity* (Ithaca/New York: Cornell University Press 1995).
- Alderson, D., *Mansex Fine: Religion Manliness and Imperialism in Nineteenth-Century British Culture* (Manchester: Manchester University Press 1998).
- Aldrich, Robert, *Greater France: A History of French Overseas Expansion* (Londen: Macmillan 1996).
- Barnett, Clive, ‘Impure and worldly geography: the Africanist discourse of the Royal Geographical Society, 1831–73’, *Transactions of the Institute of British Geographers* 23 (1998) 239–251.
- Boahen, Albert Adu, *Britain: The Sahara, and the Western Sudan, 1788-1861* (Oxford: Clarendon Press 1964).
- Bovill, Edward William, *Missions to the Niger* (Hakluyt Society at the University Press 1964).
- , *The Niger Explored* (Londen/New York: Oxford University Press 1968).
- Deck, Yvonne, Heinrich Barth in Afrika - Der Umgang mit dem Fremden: eine Analyse seines Großen Reisewerks (University of Konstanz, 2006).
- Driver, Felix., ‘Geography’s Empire: Histories of Geographical Knowledge’, *Environment and Planning D: Society and Space* 10 (1992) 23.
- , *Geography Militant: Cultures of Exploration and Empire* (Oxford: Blackwell 2001).
- Green, Anna, *Cultural History* (New York: Palgrave MacMillan 2008).
- Heffernan, Micheal, “‘A dream as frail as those of ancient Time’”: the in-credible geographies of Timbuctoo’, *Environment and Planning D: Society and Space* 19 (2001) 203–225.
- Jeppie, Shamil, ‘Re/discovering Timbuktu’, in: Shamil Jeppie en Souleymane Diagne ed., *The Meanings of Timbuktu* (Kaapstad: HSRC Press 2008) 1–18.
- Jones, Adam, en Isabel Voigt, “‘Just a First Sketchy Makeshift’”: German Travellers and Their Cartographic Encounters in Africa, 1850-1914’, *History in Africa* 39 (2012) 9–39.
- Mansell Prothero, Ralph, ‘Heinrich Barth and the Western Sudan’, *The Geographical Journal* 124 (1958) 326–337.

Murray, Brian H., 'H.M. Stanley, David Livingstone, and the Staging of 'Anglo-Saxon' Manliness', *Scottish Geographical Journal* 129 (2013) 150–163.

Overton, J. D., 'A Theory of Exploration', *Journal of Historical Geography* 7 (1981) 53–70.

Quella-Villéger, Alain, *René Caillié, l'Africain: une vie d'explorateur, 1799–1838* (Anglet 2012).

---, *René Caillié, une vie pour Tombouctou* (Poitou-Charentes: Atlantique 1999).

Schwer, Mary Angela, 'Imperial Muscular Christianity: Thomas Hughes's Biography of David Livingstone', in: Gary Day ed., *Varieties of Victorianism: The Uses of a Past* (Londen 1998).

Skinner, Elliot Percival, 'Strangers in West African Societies', *Journal of the International African Institute* 33 (1963) 307–320.

Vance, Norman, *The Sinews of the Spirit: The Ideal of Christian manliness in Victorian Literature and Religious Thought* (Cambridge: Cambridge University Press 1985).

Primaire bronnen

Barth, Heinrich, *Travels and discoveries in North and Central Africa. Volume 4* (Londen: Longman, Brown, Green, Longmans & Roberts 1858).

Caillié, René, *Travels through Central Africa to Timbuctoo; and across the Great Desert, to Morocco, performed in the years 1824–1828. Volume 2* (Londen: Colburn & Bentley 1830).